УДК 321.477

Системоутворювальні ознаки соціального інвестування, його роль у забезпеченні сталого регіонального розвитку

Світлана Іванівна Богуславська,
викладач кафедри фінансів
Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

Анотація. Досліджено системоутворювальні ознаки соціального інвестування і визначено його роль у забезпеченні сталого регіонального розвитку.

Ключові слова: інвестування, аналіз, адаптація, перспектива, соціальна інфраструктура, функція, інтеграція, групи факторів.

Постановка проблеми. У сучасних умовах суспільного розвитку дедалі більшої актуальності набувають формування і розвиток системи соціального інвестування в регіонах України, оскільки, з одного боку, реформи здійснюються в межах адміністративно-територіальних одиниць, що істотно відрізняються за цілим комплексом параметрів, а з іншого – соціальні інвестиції істотно впливають на спрямованість і динаміку цих перетворень як у межах окремих регіонів, так і в масштабах країни в цілому. Сталий регіональний розвиток можливий лише за умов збалансованості розвитку реального сектору економіки та соціальної сфери регіону. Від того, наскільки ефективно будуть вирішуватися питання забезпечення населення регіону комфортним і доступним житлом, модернізації системи охорони здоров'я, отримання якісної освіти, культурного розвитку та інші, багато в чому залежать соціальне самопочуття громадян, їх прагнення до високопродуктивної праці та готовність вирішувати всі спірні питання з позицій соціального партнерства. Викладене зумовлює необхідність застосування науково обґрунтованого методичного підходу до пошуку методів збалансованості розвитку реального сектору економіки та соціальної сфери регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях, поряд з іншими фундаментальними сферами сучасного суспільства, соціальну сферу як самостійний компонент виділяють такі вчені, як В. С. Афанасьєв, В. С. Барулін, Т. М. Качала, В. І. Куценко, Ю. Г. Лега, Е. М. Лібанова, Т. В. Новікова, Л. Г. Чернюк, М. Н. Руткевич, О. К. Уледов та ін. Так, наприклад, Т. М. Качала визначає соціальну сферу як цілісну підсистему суспільства, що постійно змінюється. Ця підсистема, на її думку, породжена об'єктивною потребою суспільства в безперервному відтворенні суб'єктів соціального процесу з їхніми здібностями, потребами, різноманіттям інтересів у регулюванні їхньої соціальної взаємодії, насамперед у сфері споживання сукупного суспільного продукту. Специфіка соціальної сфери визначається діяльністю людей (що є інтегративною стороною, властивістю, яка конструює її становлення), спрямованою на задоволення даної суспільної потреби, соціальними відносинами, що виникають в її ході, та соціальними суб'єктами даної діяльності і відносин, а також виконуваною нею функцією [2].

Г. І. Осадча підкреслює, що соціальна сфера включає в себе комплекс специфічних соціальних зв'язків і відносин, а також сукупність соціальних інститутів, елементів інфраструктури, що безпосередньо забезпечують життєдіяльність людини, її розвиток. Це простір реалізації соціальної функції суспільства. Саме в соціальній сфері набуває сенсу соціальна політика держави, реалізуються соціальні права людини. Отже, вищезазначені науковці розглядають соціальну сферу в широкому сенсі – через систему суспільних відносин, соціальних зв'язків у рамках соціального простору і через взаємодію людей з природою та економікою.

Закріплення за соціальною сферою статусу самостійного та вельми важливого компонента життєдіяльності суспільства супроводжувалось одночасним дослідженням її сутності з економічного погляду. Як показує проведений у межах цього дисертаційного дослідження аналіз, загальноприйнятого економічного уявлення про соціальну сферу досі не склалося. Багато наукових робіт, присвячених проблемам розвитку соціальної сфери, мають одну характерну рису – відсутність чітких визначень предметно-об'єктної галузі досліджень, зміщення вихідних понять (соціальна сфера, соціальна політика, соціальна інфраструктура, соціально-культурний комплекс тощо).

Так, наприклад, В. Л. Кураков трактує поняття соціальної сфери як розширену сукупність комплексів, невиправдано включаючи до її складу науково-інноваційний, фінансово-кредитний і телекомунікаційний комплекси, що є неправомірним. У низці випадків галузь соціальної сфери невиправдано звужують до «…сукупності всіх послуг і робіт, здійснюваних об'єктами соціальної інфраструктури», або представляють соціальну сферу як певний «…територіально-галузевий комплекс, що складається із соціальної інфраструктури та сфери соціального обслуговування». Автори навчального посібника «Економіка соціальної сфери» під соціальною сферою розуміють «сферу специфічних економічних відносин із задоволення соціальних і духовних потреб людей», включаючи в це визначення економічні об'єкти, між якими ці специфічні економічні відносини виникають.

Найбільш прийнятним, на нашу думку, є визначення В. І. Куценко, яка стверджує, що «…до соціальної сфери відносять економічні об'єкти і процеси, види

економічної діяльності, які безпосередньо стосуються способу життя людей, споживання населенням матеріальних і духовних благ, послуг, задоволення потреб людини, сім'ї, колективів, груп, суспільства в цілому» [3].

Мета статті. Метою роботи є дослідження системоутворювальних ознак соціального інвестування і визначення його ролі в забезпеченні сталого регіонального розвитку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Матеріальною основою виробництва благ в економіці будь-якого типу і періоду розвитку є територія, під якою розуміється обмежена частина твердої поверхні землі з її природними, людськими ресурсами, ландшафтом та іншими ознаками. Проведений аналіз наукової літератури показує, що в сучасній економічній науці існує два основні підходи до трактування цього найважливішого поняття.

1. Адміністративно-територіальний, в основі якого лежить чинний адміністративно-територіальний поділ території країни. Подібного підходу до визначення регіону дотримуються досить велике число вчених-економістів, а також безпосередні керівники адміністративно-територіальних одиниць.

2. Відтворювальний, що базується на виділенні відтворювальних процесів на території регіону. Так, наприклад, Н. І. Некрасов вказує: «…під регіоном розуміється велика територія країни з більш-менш однорідними природними умовами, а головним чином характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з відповідною і перспективною соціальною інфраструктурою, що склалася на цій території». «Регіон є не тільки підсистемою соціально-економічного комплексу країни, – вважають А. С. Маршалова і А. С. Новосьолов, – а й відносно самостійною його частиною із закінченим циклом відтворення і специфічними особливостями протікання соціальних та економічних процесів». Аналогічної позиції дотримуються і деякі інші зарубіжні та вітчизняні вчені.

Виходячи з чинника керованості регіональним розвитком, вважаємо, що продуктивнішим є перший із вищеназваних підходів, за якого під регіоном розуміється територія адміністративно-територіальної одиниці – області в межах її адміністративно-територіальних кордонів, що володіє деякою цілісністю і характеризується такими основними особливостями:

1) обмеженістю території з виробничим наповненням, природними і трудовими ресурсами;
2) певною спеціалізацією на деяких видах діяльності;
3) характерними внутрішніми і зовнішніми зв'язками.

Виходячи з вищевикладеного, а також з мети і завдань дослідження, під соціальною сферою регіону будемо розуміти систему розміщених на його території господарських об'єктів, згрупованих за видами економічної діяльності, і специфічних соціально-економічних відносин. Ця система функціонує з метою надання послуг, що безпосередньо забезпечують задоволення інтелектуальних і соціальних потреб населення регіону та всебічний розвиток людського потенціалу. Це визначення, на нашу думку, адекватніше відображає сутність цієї найважливішої економічної категорії. Визначення соціальної сфери як системи є принципово важливим щодо управління регіональним розвитком і, відповідно, здійснення інвестиційної діяльності.

Використовуючи системний підхід, соціальне інвестування в регіоні визначимо як регіональну систему третього рівня, яка є підсистемою соціальної сфери регіону, а остання, у свою чергу, – підсистемою регіональної соціально-економічної системи. Для обґрунтування системного характеру соціального інвестування в регіоні звернімося до положень загальної теорії систем і теорії управління, які досліджували такі видатні вчені, як І. Ансофф, В. Г. Афанасьєв, Л. Берталанфі, І. В. Блауберг, Д. М. Гвішіані, В. В. Дружинін, Б. Карлофф, Дж. Лорш, Г. І. Лоуренс, З. Мільнер, Е. Мейо, Л. Чандлер та ін. Як відомо, системний підхід сформувався в результаті узагальнення досліджень не тільки в рамках загальної теорії систем, а й фахівців з дослідження операцій, теорії автоматичного управління і регулювання, кібернетики та ін., що запропонували методологічний апарат дослідження. За системного підходу виходять з того, що будь-яка організація є системою, кожен з елементів якої має свої певні і обмежені цілі. Завданням управління в цьому разі є інтеграція системоутворювальних елементів. Сутність системного підходу більшість авторів зводять до такого:

1) формулювання цілей та їх ранжирування за ієрархії до початку будь-якої діяльності, пов'язаної з управлінням;
2) досягнення поставленої мети за мінімальних витрат за допомогою порівняльного аналізу альтернативних шляхів і методів досягнення цілей та здійснення відповідного вибору;
3) кількісна оцінка (квантифікація) цілей, методів і засобів їх досягнення, заснована не на часткових критеріях, а на широкій і всебічній оцінці всіх можливих і планованих результатів.

Необхідність застосування системного підходу до управління соціальними процесами доводили такі відомі вчені, як Л. Берталанфі, А. Рапопорт, Т. Парсонс, Р. Мортон та ін., погляди яких згодом були розвинені прихильниками школи соціальних систем. Відповідно до цієї теорії, системи мають місце на чотирьох рівнях організації суспільства: 1) технічному (первинному); 2) управлінському; 3) інституціональному; 4) соціальному. Кожен вищий рівень виконує наглядові, контрольні та регулятивні функції щодо нижчого рівня. Іншим, найважливішим постулатом, уживаним для опису будь-якої соціальної системи, є ідея про чотири імперативи, які забезпечують рівноважний стан системи: 1) функція досягнення мети; 2) адаптація до зовнішнього середовища; 3) інтеграція всіх її компонентів; 4) регулювання прихованих напружень системи. На думку Т. Парсонса, явища, з яких складається система, внутрішньо взаємопов'язані на структурному рівні. З позиції структурно-функціонального аналізу система складається з елементів, підсистем, які існують незалежно один від одного, та їхніх струк-

турних взаємовідносин. Послідовники школи соціальних систем визначали соціальну організацію як соціальну систему, організовану для досягнення певної мети, тобто як систему або сукупність дій, а також взаємопов'язаної соціальної поведінки.

Ідеї основоположників теорії соціальних систем лягли в основу сучасного уявлення про соціальні системи, до яких належить як соціальна сфера регіону, так і регіональна система соціального інвестування. Не ставлячи завдання глибокого і всебічного вивчення всіх аспектів системності стосовно до регіональної системи соціального інвестування, розглянемо більш детально деякі основні принципи теорії систем у контексті нашого дослідження.

Для того, щоб з усією очевидністю представити соціальне інвестування в регіоні як систему, потрібно проаналізувати фактори, які необхідні та достатні для її виникнення і функціонування (*рис.*).

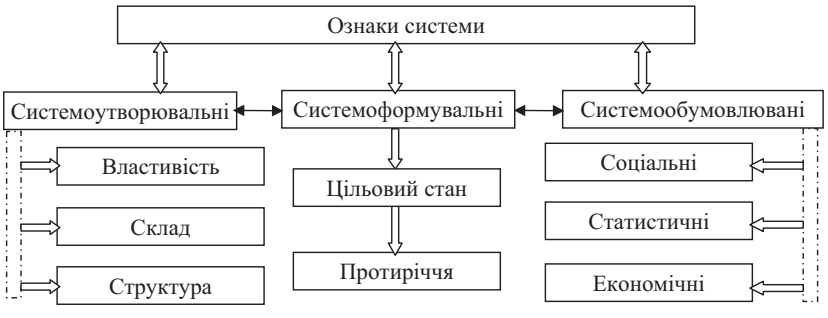

Рис. Ознаки наявності та функціонування системи

Як зазначає В. М. Сагатовский, загалом фактори можна розділити на три групи: системоутворювальні; системоформувальні; системообумовлювані.

До початкової групи факторів відносять утворювальні, які, у свою чергу, відображають властивість, склад і структуру предмета дослідження.

Перший елемент цієї групи характеризує існування, функціонування і розвиток об'єкта. Два інші визначають композицію, яка включає компоненти і відносини між ними, причому беруться до уваги як статичні, так і динамічні аспекти відносин.

Система (з урахуванням лише першої групи факторів) являє собою кінцеву множину елементів, їхніх зв'язків, представлених певною структурою, основою, за допомогою якої виділяються її складові, а також сукупністю вихідних властивостей, заради яких вона і створюється.

Обґрунтування системи як такої починається з визначення вихідних властивостей, для забезпечення яких, власне, вона і потрібна. При аналізі загальних принципів системності можна зробити висновок про те, що найважливішою ознакою, яка характеризує соціальне інвестування в регіоні як систему, є можливість формулювання цілей, визначення їхньої ієрархії, здійснення їх квантифікації та забезпечення досягнення результатів найбільш оптимальними способами. При цьому головною метою функціонування системи соціального інвестування в регіоні є фінансове забезпечення поліпшення процесу надання населенню послуг, що безпосередньо забезпечують задоволення його інтелектуальних і соціальних потреб, усебічний розвиток потенціалу, а також потреб сім'ї, колективів, груп і суспільства в цілому. Єдність мети функціонування для всіх рівнів управління є важливою особливістю соціального інвестування як системи.

Іншою найважливішою ознакою системності соціального інвестування в регіоні є його цілісність. Усі елементи і частини цього процесу перебувають у тісному взаємозв'язку і забезпечують досягнення сформульованої вище загальної мети.

Склад системи визначається сукупністю елементів, що входять у неї. Вплив першого з цієї групи чинників – властивості – безумовно, позначається на змісті соціального інвестування в регіоні як системі.

Третім, останнім чинником із групи системоутворювальних виступає структура, яка є, як і система, досить складним поняттям. Деякі дослідники ці загальнонаукові категорії розглядають як рівнозначні на тій підставі, що не існує позасистемних структур і безструктурних систем (В. Л. Кожара). На нашу думку, таке порівняння не є правомірним тому, що ці поняття спрямовані на пізнання різних атрибутивних характеристик одного і того ж об'єкта, які аж ніяк не є ідентичними. Для того, щоб здійснити розмежування системи і структури взагалі, варто розглянути сукупність причин, що зумовлюють існування, функціонування та розвиток останньої.

Відповідно до загальної теорії систем, соціальне інвестування в регіоні можна розглядати як складну систему, що тісно взаємодіє із зовнішнім середовищем. Це повною мірою співвідноситься з імперативом про визнання взаємозв'язків і взаємозалежностей елементів, підсистем і всієї системи в цілому із зовнішнім середовищем. При цьому зовнішнє середовище характеризується як сукупність змінних, що перебувають за межами керованої системи і не піддаються її безпосередньому впливу, тоді як внутрішнє середовище формується під впливом зазначених змінних, які безпосередньо впливають на процес перетворень у системі.

На нашу думку, зовнішнє середовище стосовно до соціального інвестування в регіоні детермінується двома групами факторів. До першої групи (фактори прямого впливу) слід віднести населення, яке споживає послуги соціальної сфери, органи державного і місцевого управління, сукупність пов'язаних із ними організацій (організації-постачальники інтелектуальних і соціальних послуг) та ін. До другої

групи (фактори опосередкованого впливу) належать економічні, політичні, географічні, екологічні та інші умови. Таким чином, соціальне інвестування в регіоні можна охарактеризувати як складну систему, що має внутрішнє і зовнішнє середовище.

Керовані системи перебувають у безперервній двосторонній взаємодії із зовнішнім середовищем, з якого вони отримують ресурси потрібного обсягу і номенклатури (у т. ч. й інвестиційного характеру), додають до них вартість і повертають їх у формі товарів і послуг. Потоки ресурсів рухаються не в одному напрямку, а утворюють контури з позитивними і негативними (іншими) зворотними зв'язками. Це положення цілком можна застосувати і до системи соціального інвестування в регіоні, причому її відкритість обумовлена і посилюється двома причинами:

1) вона не опосередковано (як, наприклад, промислове підприємство), а безпосередньо впливає на навколишнє середовище і суспільство;
2) цей вплив, на відміну від будь-якої іншої організації, завжди є позитивним виходячи зі сенсу існування соціальної сфери.

Таким чином, можна стверджувати, що соціальне інвестування як регіональна система тісно взаємодіє з навколишнім її зовнішнім середовищем.

При дослідженні соціального інвестування як регіональної системи слід також зазначити, що вона, як підсистема суспільства, перебуває в процесі постійного еволюційного циклічного розвитку, теоретичні основи якого докладно викладені в працях Й. Шумпетера та І. Д. Кондратьєва. Відповідно до цієї теорії соціальне інвестування в регіоні можна розглядати як самоорганізовану систему, що проходить у своєму розвитку через стан рівноваги, формуючи певні цикли. У процесі трансформації відбувається зміна структури системи, тобто її самостійна трансформація, яка веде до утворення системи вищого рівня. Отже, будучи органічною підсистемою суспільства, соціальне інвестування в регіоні перебуває у процесі постійних структурних перетворень.

Положення є особливо актуальним у сучасних умовах, коли висуваються підвищені вимоги до соціальних аспектів життєдіяльності людини, адже реконструйована соціальна сфера повинна максимально використовувати можливості еволюційного процесу, заснованого на самоорганізації суспільних систем, і одночасно увібрати в себе весь позитивний досвід, накопичений у процесі еволюції.

Системний характер соціального інвестування в регіоні підтверджується і його властивістю інституціональності. Інституційний аспект соціального інвестування проявляється у свідомому формуванні організаційних, правових, економічних відносин і узгодженні прийнятих інвестиційних рішень на різних рівнях ієрархії управління. Однак, на нашу думку, таке формування можливе лише у формі державного управління, тобто організація ефективного державного управління соціальним інвестуванням у регіонах безпосередньо пов'язана з його інституціональним змістом. Воно проявляється насамперед у тому, що в системі управління інвестиційними процесами першочергового значення набувають елементи доцільного функціонування соціальної сфери, що є однією із системних ознак. Стихійний характер управління поступається місцем обґрунтованому, цілеспрямованому державному управлінню. Це особливо актуально у зв'язку з процесами децентралізації та регіонального розвитку, коли право прийняття рішень із соціального розвитку територій усе більшою мірою передається адміністративно-територіальним одиницям.

Висновки. Таким чином, систему соціального інвестування в регіоні слід визначити як цілеспрямовану, складну, самоорганізовану відкриту систему, що має інституціональні властивості, тісно взаємодіє із зовнішнім середовищем і позитивно впливає на нього. Одночасно вона є однією із підсистем соціально-економічної системи регіону. Ознака системності, наведена у визначенні соціального інвестування в регіоні, дозволяє використовувати системний підхід до аналізу цього процесу як об'єкта дослідження.

Список використаних джерел

1. Гончарова С. Ю. Соціальна політика : навч. посібник / С. Ю. Гончарова, І. П. Отенко. – Харків : Вид-во ХДЕУ, 2003. – 200 с.
2. Качала Т. М. Методологічні основи організації управління інтеграційними процесами в регіоні : монографія / Т. М. Качала, В. В. Кондратюк. – Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю. А., 2009. – 252 с.
3. Куценко В. І. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект : монографія / В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук ; за ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Оріяни, 2005. – 400 с.
4. Макарова О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки : монографія / О. В. Макарова. – К. : Кондор, 2009. – 328 с.
5. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982.
6. Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика : монографія / МОНМС України. Одеськ. нац. екон. ун-т. – Одеса, 2012. – 316 с.
7. Frederick W. C. Moving to CSR – 4: What to Pack for the Trip / W. C. Frederick // Business and society. – 1998. – Vol. 37, № 1. – P. 40–59.

Summary. Investigated analyst in forming signs of social investment and its role in sustainable regional development.
Keywords: investment, analysis, adaptation, perspective, social infrastructure, function, integration, groups of factors.